

ИКОНОМИЧЕСКИ ПАРАМЕТРИ НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ НА ОКОЛНАТА СРЕДА

Доц. д-р Ботьо Захаринов, проф. Никола Колев, д.н.

През последните десетилетия на миналия век всички страни и народи започват да осъзнават повече откогато и да било, че са свързани с една обща съдба. Те разбират, че са невъзможни стабилно общество и икономика в свят на бедност и влошаваща се околна среда. Ясно е повече от всякога, че икономическото развитие не може да спре, но трябва да тръгне по нов път, щадящ околната среда и природните ресурси на планетата. Новият ХХI век трябва да преобразува това разбиране и да го превърне в конкретни действия, за да се извърши преход към устойчиви форми на развитие и начин на живот. В своята книга „Дипломацията“ Хенри Кисинджър (1997) подчертава, че международните отношения през последните години стават глобални и цялата мрежа от проблеми, свързани с разпространението на ядреното оръжие, екологията, демографския взрив и икономическата взаимобвързаност, може да бъде разплетена само в световен мащаб.

Още от зората на цивилизацията и досега разумният човек се е стремил да живее в хармония с природната среда, да опознава причините за природните стихии и явления, които водят до екологични катастрофи. На него му е ясно, че е по-добре да предвиди и избегне нарушенията в екологичното равновесие, отколкото да прави оценки на щетите от екологичните катастрофи, които, по предпазливи оценки, надхвърлят 400 млрд. долара за последното десетилетие (Мардиросян, 2000).

Фактори и параметри на устойчиво развитие

Старайки се да въвлече всички обществени групи в обсъждането и приемането на решения, пътят към устойчиво развитие се превърна в международен процес, в процес за изработване на делова и държавническа политика.

Началото на процеса е заложено в далечната 1972 г., когато представители от 113 страни в света се събират на първата световна среща по околната среда, наречена Стокхолмската конференция по обкръжаващата човека среда. По-късно през 1983 г. ООН създава Световна комисия по околната среда и развитието. В нейния отчет от 1987 г. „Нашето общо бъдеще“ за първи път на такова високо равнище, с такава пределна яснота и дефинитивност прозвучава апелът, че човечеството трябва да промени своята икономическа активност и начин на живот или в противен случай му предстоят непознати досега изпитания и рязко влошаване на състоянието на околната среда. Комисията подчертава в своите документи, че икономиката и занапред трябва да удовлетворява нуждите и потребностите на хората, но че нейният ръст трябва да се вписва в рамките на екологичните възможности на планетата. Към 2025 г. се очаква населението на земята да приближи 9 млрд. души и необходимата храна за това население експоненциално да нараства (Мидоуз, 1981), така както експоненциално нараства и продукцията на индустриалното производство (Stanners and Bourdeau, 1995). Разширяването на индустриалното производство и на производството на храни е основно за сметка на природни ресурси, които не могат да се възстановят (Мидоуз, 1981).

Днес човечеството оценява успехите на икономическото развитие главно според паричните постъпления, които то носи. Според Голбрайт (1981) неокласическата икономика посочва уврежданията на околната среда като недостатък на пазарната система, която малко се грижи да намалява или избягва уврежданията на околната среда и за чиста природа. Много от днешните проблеми са предизвикани от опитите да се постигнат определени икономически цели, без да се държи сметка за предизвикани нарушения в цялата система. Неспазването на разпоредби за

опазване на околната среда поради стремеж да се осигурят повече работни места и бърза печалба води до изостряне на екологичната криза. Това значи, че икономиката не може сама да разреши кризата (Тофлер, 1981).

В бъдеще механизмите за отчитане на националното богатство трябва да вземат под внимание истинската стойност на природните ресурси, включително стойността на разходите за поддържане на здрава и чиста околна среда. В редица междуправителствени документи за първи път се налага принципът „замърсителят плаща“, както и изискването оценка за състоянието на околната среда да се прави преди осъществяване на проектите с цел да се намали рискът от потенциална вреда.

Правителствата чрез националните си планове за действие следва да намаляват или отменят субсидиите, несъответстващи на целите на устойчивото развитие.

Устойчивото развитие на обществото като философия и практика обединява и балансира два основни принципа:

- а) икономическо развитие, осигуряващо все по-нарастващ жизнен стандарт за сегашното и бъдещите поколения;
- б) опазване и подобряване на околната среда сега и в бъдеще.

Устойчивото развитие на околната среда изисква непрекъснато търсене на баланс между икономическите изгоди от развитието на икономиката за обществото и загубите, които понася околната среда. Поради тясната обвързаност на понятието „устойчиво развитие“ с околната среда и икономиката е ясно, че и законодателството в тази област ще се развива в пресечната област на двете законодателства. Естествено е, при това, отделни аспекти в различни периоди да имат по-голям приоритет и да са обект на по-голямо внимание от страна на обществото.

Моментът на преход към пазарни механизми и интегриране в международната икономика са подходящо време за установяване на законова и институционална рамка за осигуряване на устойчив растеж. Сега основно внимание следва да се обърне на макроикономическата рамка като компонент на новата екологична стратегия. Важен момент също е разпределението разходите за подобряване качеството на околната среда на базата на принципа кой се ползва от природните блага и кой плаща за нанесените щети. Това дава възможност за компенсиране на губещия и преодоляване на съпротивата му при прилагането на новите механизми и регулатори. Фогел (1981) обсъжда три възможни алтернативи на развитие в бъдеще-

то. Според първата, подсказана от експерти на Масачузетския технологичен институт, е необходимо да се премине към нулев растеж на икономиката в развитите страни. Според втората развитието трябва да се остави на свободната игра на силите и да се пречи минимално на икономическия растеж. Третата алтернатива застъпва политиката на диференциран и управляем икономически растеж. Следователно, не са оправдани тези стъпки, които преследват само увеличение на брутния социален продукт. Пак според Фогел съществува вреден растеж, който увеличава стоките за потребление, но предизвиква и изчерпване на природните ресурси и разрушава естествената основа на живота.

Устойчивото развитие трябва да се приеме като императив на стратегията за реструктуриране на икономическите, социалните и научно-техническите взаимоотношения с акцент опазване на околната среда и здравето на човека, при което следва да се имат предвид следните основни фактори:

- необходимост от устойчиво и разумно използване на природните ресурси, съчетано с оздравяване и поддържане целостта на екологичните системи;
- необходимост от защита на видовото разнообразие и запазване на природата, като се приеме концепцията за цялостна и неделима биосфера;
- необходимост от нов подход за опазване и подобряване на човешкото здраве на базата на профилактиката, която включва оптимизиране на всички фактори на жизнената среда;
- осигуряване на икономическо и социално благосъстояние или, казано с други думи, осигуряване на „социален околнен свят“.

Следва да се подчертае, че в глобален и в регионален мащаб оптимизирането на жизнената среда ще бъде свързано с много инвестиции, което означава заделяне на значителни собствени средства и на такива, получени като помощ. Подобряването на качеството на живота на планетата ще бъде осигурено чрез предприемането на разнообразни мерки, които са специфични, тъй като трябва да отговарят на местните и регионални условия, но ще бъдат подчинени на общата цел – гарантиране на общо бъдеще.

Анализирайки съвременните насоки на развитие, можем да подкрепим известните пет стратегически цели на устойчивия растеж.

- **Първо.** Стабилизиране числеността на населението на планетата чрез политика, предназначена да осигури навсякъде по света условия за т.нар. демографски преход, който налага устойчиво равновесие на ниска раждаемост

и ниска смъртност.

• **Второ.** Бързо разработване и прилагане в практиката на екологосъобразни технологии, особено в енергетиката, транспорта, селското стопанство, строителството и промишлеността. Следващият етап е незабавно безвъзмездно внедряване на тези технологии във всички страни и особено в страните от Третия свят.

• **Трето.** Основна и повсеместна промяна в икономическите правила, чрез които се преценява въздействието на човешката дейност върху околната среда. На основата на задължителни за всички страни договорености трябва да се установи система на екологични баланси или нов тип счетоводство, което да определя действителната стойност на неблагоприятните последици от антропогенните фактори върху природата, като за тази оценка се използват пазарни механизми.

• **Четвърто.** Преговори и постигане на съгласие за ново поколение международни споразумения, които ще са комплексни по отношение опазването на природата и задължителни по характер. Те ще съчетават както стимулиране, така и принуда: специфични забрани, механизми за принуда, съвместно планиране, споразумения за общо ползване на ресурсите.

• **Пето.** Разработване на план за сътрудничество между народите за формиране на екологична култура, като широко се използват възможностите на съвременните средства за информация и комуникации.

Предвижда се тази цел да се реализира на няколко етапа: в началото разработване на достъпни за всички страни и народи програми за проучване и проследяване на промените в природата, резултат от човешката дейност, които са показателни за предстоящи събития, които могат да бъдат съдбоносни за човечеството. Вторият етап е интегриране на усилията за разпространение на информация за локалните, регионалните и стратегическите заплахи за околната среда и възможностите те да бъдат ограничени. Последният етап е утвърждаването на ново мислене, нов екологичен мироглед, който има решаващо значение за хармонизирането на взаимоотношенията между обществото и природата.

Тези взаимообвързани цели, според нас, могат да бъдат реализирани в рамките на Международна програма за сътрудничество, важна част от която е икономическата взаимопомощ. За разработването и реализирането на такава програма е необходимо установяването, особено в развиващите се страни, на социални и политически условия, които да създадат благоприятни възможности за устойчиво развитие.

Натрупаният опит показва, че решаването

на екологичните проблеми, както подчертахме и по-напред, не е по силите на отделна страна, тъй като тези проблеми не се „вместват“ в държавни граници и географски понятия. По тази причина, за да оцелее човечеството, то се нуждае от интеграция на интелектуалния потенциал, политическа зрялост и финансови средства, но вече на качествено ново равнище, изискващо обединението на всички страни за решаване на проблемите. Същността на такава международна програма за взаимопомощ е решаването на природозащитните проблеми и на икономическия просперитет в единство, подчинени на идеята за устойчиво развитие. Тя следва да включва:

- 1) целесъобразна преценка на инвестициите с гаранции за екологосъобразно използване на средствата, предоставени като финансова помощ с дългосрочен гратисен период;
- 2) създаване, прилагане и мултиплициране в слаборазвитите и развиващите се страни на екологосъобразни технологии в промишлеността, земеделието и транспорта с оглед подпомагане на устойчивото развитие;
- 3) регулиране на прираста на човешката популация, като прецизно се анализират териториите, в които населението прогресивно намалява или застарява, или експоненциално нараства;
- 4) преход към екологосъобразен начин на живот, т.е. промяна на битието въз основа на законите за хармонизиране на взаимоотношенията „общество – природа“.

Сложният и глобален характер на екологичните проблеми изисква и нов подход при тяхното решаване, материализиран в нова екологична стратегия, която да стане гръбнак на Международната програма за сътрудничество в областта на устойчивото развитие.

Новата стратегия поставя акцент върху необходимостта богатите държави да отделят значителни средства за внедряване на екологосъобразни технологии в страните от третия свят, както и средства за решаването на демографските проблеми и създаването на модели на устойчиво икономическо развитие.

Екологоикономическата стратегия ще доведе до развитие на световната цивилизация в посока на подобряване на екологичната култура и екологизация на живота както в развитите страни, така и в държавите от Третия свят и ще обхване следните по-важни аспекти.

- 1) Определянето на brutния вътрешен продукт напред да се промени така, че да включва екологичните ползи и вреди. Основа за това може да е разработеният в

ООН специфичен нов механизъм за изчисляване на brutния вътрешен продукт, наречен „система за национален баланс“.

2) Забрана на обществени разходи, които субсидират или насърчават дейности, разрушаващи околната среда.

3) Събирането и обобщаването на актуална информация за околната среда да бъде организирано пряко от правителствата. Информацията за състоянието на природата и за евентуални негативни последици върху нея в резултат от човешката дейност незабавно да става обществено достояние.

4) Усъвършенстването на екологичното законодателство във всяка страна и създаването на международна система за следене прилагането на законите разпоредби да станат грижа на правителствата.

5) Организация за провеждането на актуални екологични изследвания в отделните страни, за които да се насочат средства както от националните бюджети, така и от компаниите със съответни стимули за тях, свързани с данъчни облекчения и др.

6) Правителствата активно да се включат в разработването на международни конвенции, договори и закони, изключващи трансграничното замърсяване на съседни страни. Наложително е своевременно разработване и прилагане на унифицирани стандарти за качеството на околната среда.

7) Замяната на дълг срещу природа активно да се използва в международните икономически отношения на двустранна и многостранна основа.

8) Разработване на нов икономически механизъм за определяне цените на продукти, като в тях се включи и такса, диференцирана в зависимост от общото количество на природните ресурси и тази част от тях, която е невъзстановима.

9) Стимулиране на производството на енергия чрез използване на възстановими енергоносители и икономичното ѝ транслиране.

10) Възстановяването на деградирани в резултат на човешката дейност екосистеми, като се използват средства от международни фондове и организации, и технологии за създаването на нови екосистеми.

11) Преминаване към цялостно преустройство на химизацията на стопанството и бита, свързано с постепенна замяна на пестицидите с биологични средства за борба с плевелите и неприятелите по селскостопанските култури, замяна на антибиотиците с пробиотици (природни продукти), а след това с пребиотици (продукти от метаболизма на веществата в организма).

В тази връзка е наложителна замяната на старите, ресурсоемки технологии с нови „високи“ технологии, осъществяването на която според нас, следва да стане в рамките на икономическа програма в световен мащаб, наречена „Стратегическа инициатива за опазване на околната среда“. Програмата включва следните основни направления:

1) данъчна политика, която да поощрява въвеждането на нови технологии и да санкционира прилагането на стари неекологосъобразни технологии;

2) финансиране проучването и разработването на нови енергоспестяващи технологии;

3) установяване на строги и усъвършенствани процедури за оценка на технологиите с отчитане на всички загуби и ползи – финансови и екологични – на новите заместители на суровини, иновацията на процесите, използването на нови съоръжения и т.н.;

4) създаване на центрове за обучение на кадри във всички региони на света за висококвалифицирани специалисти по екология, които да формират адекватно поведение и култура в развиващите се страни за внедряване на екологосъобразни технологии и повишаване на екологичната култура.

Опазването на планетата се превръща във водещ приоритет на човешката дейност и екологичната стратегия става доминираща в световната политика, тъй като тя определя пътищата за оцеляването на човечеството като цяло. Хората все още са заети предимно с личното си благополучие, без да осъзнават, че с това увеличават дълговете към потомците си, тъй като е невъзможно вече да се развива общественото производство без строги ограничения, свързани с екологията. В развитите в икономическо отношение държави започва реализация на икономическа политика, продукт на прогресивен мироглед и екологична култура.

За решаването на екологичните проблеми чрез нова екологична стратегия, науката, политиката и структурите на гражданското общество винаги са имали решаващо значение. Новото в настоящия етап е, че екологията вече играе ролята на инструмент, който формира мирогледа и налага разработването на пазарни механизми за съхранение на природните ресурси и условията на жизнената среда. Човечеството трябва да осъзнае факта, че нулева цена на природните ресурси не съществува и че те трябва да бъдат прецизно остойнотени. Създаването на нови принципи на ограничения в използването на ресурсите следва да бъде на базата на осъзнатия факт, че еколо-

гичните проблеми са общочовешки, че замърсяването не жизнената среда не признава държавни граници, че изчерпването на ресурсите в една страна оказва влияние върху цялата планета. На базата на квотите за изразходване на ресурсите следва да се реструктурира и стопанството в отделни региони и страни, като основен принцип е съответствието между стопанската дейност и наличието на ресурси в достъпими за експлоатация количества.

Наложително е да се засили пасивното и активното международно инвестиране в проекти, които осигуряват екологизация на производствата. Пасивните инвестиции са гарантирани от правителствата, които могат да се намесват и да поддържат капиталовата оценка на акции на международни компании, които финансират в сферата на екологията и чиито оценъчни индекси са привързани към brutния им вътрешен продукт. Активното международно инвестиране в екологични проекти позволява практиката на кръстосани участия на повече компании, което осигурява увеличение на пазарните стойности на акциите им (Боди и кол., 2000).

Малко използвана засега възможност е прилагането на финансиране по схемата „дълг срещу природа“. Швейцария трансформира дълг на България, като предостави 25 млн. швейцарски франка за опазване и възстановяване на околната среда у нас (Захаринов, 2000).

Днес обществото се нуждае от прилагането на принципно нови критерии и индикатори за преценка на социално-икономическото развитие в условията на екологични ограничения. Интегрален показател е здравето на населението и продължителността на живота. Икономическите показатели следва да се преценяват като остарял критерий за преценка на растежа на страната. Богатството на страната се определя преди всичко от здравето на населението, от интелектуалния потенциал на хората и от рационалното използване на природно-ресурсният потенциал с оглед неговото съхранение за поколенията.

Заклучение

Екологичната стратегия на XXI век налага императивност на екологичните изисквания и закони и привързване на тази стратегия със социално-икономическото развитие на обществото. Именно неспазването на изискванията за устойчиво развитие в рамките на локален, регионален, национален и световен мащаб е причина да се стигне до сегашното

кризисно екологично състояние с опасност да прерасне в екологична катастрофа.

Ролята на информацията и научните постижения в областта на екологията за формирането на новата екологична стратегия е определяща. Те трябва, по характер, да съответстват на глобалния характер на обществото като цяло. Недопустимо е подценяването им при формирането на екологичната култура на обществото и те са задължителен елемент за реализирането на стратегия за устойчиво развитие в регионален и глобален мащаб.

Използвана литература

Боди, З., А. Кейн и А. Маркъс. *Инвестиции*. Изд. „Натурела“, София, 2000, 905 стр.

Голбрайт, Д. *Околната среда*. Сб. „Съвременната наука и екологичната криза“. Изд. „Наука и изкуство“, 1981, стр. 136-142.

Захаринов Б. *Устойчиво развитие*. Изд. на НБУ, София, 156 стр.

Кисинджър Х. „Дипломацията“. Изд. къща „Труд“, София, 1997, 782 стр.

Мардиросян, Г. *Природни екокатастрофи и тяхното дистанционно аерокосмическо изучаване*. София, 2000, 387 стр.

Мидоуз, Д. и Д. *Границите на растежа*. Сб. „Съвременната наука и екологичната криза“. Изд. „Наука и изкуство“, 1981, стр. 100-124.

Тофлер, А. *Границите на кризата*. Сб. „Съвременната наука и екологичната криза“. Изд. „Наука и изкуство“, 1981, стр. 198-203.

Фогел, Х. *Границите на растежа: изводи за политиката*. Сб. „Съвременната наука и екологичната криза“. Изд. „Наука и изкуство“, 1981, стр. 175-177.

Stanners, D., and Ph. Bourdeau. *Europe's Environment*. European Environmental Agency, Copenhagen, 1995, pp. 676.

Resume

Expanding of the industrial and food production is based on the excessive use of the resources of nature and things are gradually taking a turn for the worse. The authors suggest, in the future, the mechanisms of the assessment of the gross national product to take account of the real price of the natural resources, including the expenses for environment sustainability. The society needs a balance between the benefits of economic growth and the losses of nature.

Non-observance of the requirements of sustainable environment in the regional, national and international frames is the reason for the present ecological crisis which can expand to an ecological catastrophe in the environment. We need a new ecological strategy based on scientific achievements and wide economy and social culture.